

1992
SUOMEN VALINNAT
AAVEKISSOJEN
VARJOSSA

ESKO AHO

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

*Omistan tämän kirjan nuorimmille lastenlapsilleni
Aarnelle ja Sohville*

© Esko Aho ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

ISBN 978-951-1-42295-2

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

Sisällys

Prologi	9
Aavekissat	14
I Teheranista Pariisiin	21
Olosuhteiden ankarat lait	25
Suomen paikka	28
Rautaesiripun oikealle puolelle	31
Maailmanpankin ovi aukeaa	35
Suojasäällä pohjoismaiseen perheeseen	39
Nootin anatomiaa	47
Noottikriisistä ohjuskriisiin	51
Kauppaa ja politiikkaa	56
Shokkivaalit	61
Vallankumouksen aavekissa	65
Lakot keikuttavat venettä	70
Suojalait reunaehdoksi	73
Poliittinen paketti	81
II Vapaita valitsemaan	89
Pikajuna eurooppaan	93
Yya-sopimus historiaan	98
Öljyä Viroon	106

Palaset asettuvat paikoilleen	112
Omien ja kilpailijoiden puristuksessa	121
Lapin tulille	126
Sanoista tekoihin	131
Vuosisadan asekauppa	136
Hornet nousee vaihtoehdoksi	140
Tarkan pelin paikka	145
Jälkinäytös	153
Turvallisuuskin maksaa	159

III Käännöksiä vailla käännettä	163
Vuoden 1991 raskas perintö	168
Ihmelääkkeeksi elvytys	172
Työmarkkinapöydän oma todellisuus	177
Talouspolitiikan työnjako	183
Ahtaalla mutta ei ahdistunut	189
Hanasaaren pommi	192
Pahat pankit	196
Lähtö ja loitsu	204
Suuria uudistuksia	212
Nokia nousee tuhkasta	217
Eurooppalainen valuuttamyllerrys	221
Velkakriisin puristuksessa	224
Punaisia leimoja	229

IV Ikkuna joka sulkeutui	233
Laatokan laineilla	237
Tennistä Jeltsinin kanssa	241
Neuvostovallan pitkä varjo	245
Mikä meni pieleen	250
Imperiumin jälkeinen nostalgia	254
Aavekissa herätetään henkiin	261
Venäjä eristi itsensä	264
Epilogi	270
Kirjallisuusluettelo	276
Henkilöhakemisto	278

PROLOGI

”Kello neljältä aamulla 22. helmikuuta tulette tuntemaan uuden politiikkamme. Haluaisin vuoden 2022 olevan rauhallinen, mutta rakastan totuutta. Siitä ei tule rauhallinen. Siitä tulee vuosi, jolloin Venäjältä tulee jälleen suuri.”

Vladimir Žirinovskin joulukuun 27. päivänä 2021 duuman istunnossa tekemä ennustus heitti kahdella päivällä. Venäjän hyökkäys Ukrainaankäynnistyi varhain aamulla 24. helmikuuta.

Vladimir Žirinovski perusti jo neuvostoajan lopulla liberaalidemokraattisen puolueen, joka ei koskaan ollut sen paremmin liberaali kuin demokraattinenkaan. Tavatessamme Helsingissä syksyllä 1990 hän halusi erityisesti korostaa, että uuden puolueen perustava kokous pidettiin Kremlissä. Jäin siihen käsitykseen, että kansallismielinen luomus oli synnytetty tiedustelupalvelun ideoi- mana Neuvostoliiton kommunistien apupuolueeksi.

Jeltsinin Venäjän populistinen häirikö siirtyi Putinin presidenttikaudella palvelemaan järjestelmää. Liberaalidemokraatit keräsivät äärikansallismielisten äänet, mutta puolue ja sen johtaja olivat vallanpitäjien uskollisia tukijoita. Žirinovski hankki räävä- suisilla puheillaan ja erikoisilla tempauksillaan Kremlin klovnin maineen. Niinpä kukaan ei ennen Ukrainan sodan puhkeamista kiinnittänyt huomiota hänen joulukaiseen puheeseensa.

Oliko Žirinovski perillä presidentti Vladimir Putinin ja hänen lähipiirinsä suunnitelmista, vai oliko hänen ennustuksensa pelk-

kä arvaus? Sitä tuskin saamme koskaan tietää, sillä Žirinovski kuoli koronaviruksen uhrina vain muutamia viikkoja Venäjän hyökkäyksen alettua.

Žirinovskin häirikön maine ei ollut ainoa syy siihen, että hänen puhettaan ei noteerattu. Vaikka Venäjä oli keskittänyt joukkoja ja kalustoa Ukrainan vastaiselle rajalle, ryhtyminen täysimittaiseen sotaan näytti järjenvastaiselta. Siihen tulokseen päätyi myös Suomen puolustusvoimien entinen komentaja, kenraali Ari Puheloinen, joka esitti *Suomen Kuvalehdessä* vain kymmenen päivää ennen Žirinovskin puhetta perusteellisen arvion Venäjän vaihtoehtoista.

Puheloisen mielestä Venäjällä oli vielä joulukuussa 2021 mahdollisuus välttää ajautuminen kansainväliseen, taloudelliseen ja sisäpoliittiseen umpikujaan. Sitä vastoin hyökkäys Ukrainaan tuottaisi varmasti umpikujan ja Venäjän itsensä nopeuttamassa tahdissa. Hän arvioi Ukrainassa vallitsevan pattitilanteen olevan todellisuudessa Venäjälle edullinen. Jos se kaikesta huolimatta päätyisi aloittamaan suursodan, länsi ryhtyisi väistämättömästi kasvattamaan vastavoimaa. Puheloinen ennusti, että ”pahimmillaan jähmetyttäisiin kylmän sodan kaltaiseen tilanteeseen – ja pitkäksi aikaa”.

Vladimir Putin on pitänyt Neuvostoliiton hajoamista viime vuosisadan suurimpana geopolittisena katastrofina. Sekin sai vauhtia historiallisesta virhearviosta. Vanhoilliset kommunistijohtajat yrittivät elokuussa 1991 väkivaltakoneiston avulla kaapata vallan palauttaakseen entisen järjestyksen. Yritys kääntää historian pyörää taaksepäin vain kiihdytti neuvostovaltion murentumista ja käytännössä sinetöi sen kohtalon.

Onko Putinin Venäjä samalla tiellä? Kääntyykö hyökkäys Ukrainaan tarkoitustaan vastaan? Kun mennyttä suuruutta yrittään palauttaa käyttämällä voimaa, seurauksena onkin taantumisen, entistenkin asemien menettäminen. Jo nyt on varmaa, että presidentin valtakautensa alussa venäläisille antama lupaus va-

kaista oloista ja vaurastumisesta on joutunut historian roskakoriin. Myös haave nopeasta sotilaallisesta voitosta kariutui hyökkäyksen ensimmäisinä viikkoina. Venäjällä on jäljellä enää yhä kovempia panoksia vaativa kamppailu umpikujan välttämiseksi.

Mustien joutsenten vuosi -kirjani ilmestyi lokakuussa 2020. Kuvasin siinä vuoden 1991 mullistuksia, jotka ajoivat Suomen rauhanehjän pahimpaan taloudelliseen kriisiin, pyyhkäisivät kartalta Neuvostoliiton ja uhkasivat viedä kruununjalokivemme Nokian itsenäisyyden, kun sille oli avautumassa sauma nousta yhdeksi maailman johtavista teknologiayhtiöistä.

Hyvä vastaanotto innosti jatkamaan yhdeksänkymmentäluvun alun tapahtumien ruotimista. Lähdin liikkeelle oletuksella, että seuraavan kirjan hallitsevaksi temaksi nousee talous. Vaikka ensimmäiset orastavat merkit elpymisestä tulivat näkyville vuonna 1992, elimme talouskriisimme raskainta ja uhkaavinta vaihetta. Työttömyys, pankkikriisi ja valtion velkaongelmat näyttivät paisuvan hallitsemattomiksi.

Samaan aikaan läntinen Eurooppa joutui Saksojen yhdistymisestä alkunsa saaneen valuuttamyllerryksen kouriin. Nouseva kansainvälinen korkotaso ja eurooppalainen devalvaatiokierre olivat myrkyä vaikeuksissa kamppailevalle Suomen taloudelle.

Luottamus Suomen kykyyn hoitaa asiansa lepäsi ohuen langan varassa. Pahasti velkaantunut kansantalous tarvitsi lisää ulkomaista velkaa. Yritysten ja pankkien surkea tila oli sulkenut niiltä mahdollisuuden saada pitkäaikaisia valuuttaluottoja. Samaan aikaan, kun poliittinen oppositio ja etujärjestöt ajoivat velkaelvytystä, hallituksessa ja keskuspankissa jouduttiin tekemään suunnitelmia sen varalle, että valtionkin velansaanti tyrehtyy.

Käsillä olivat kansantalouden vaaran vuodet.

Samaan aikaan teimme ulko- ja turvallisuuspolitiikassa suuria valintoja. Tammikuussa 1992 yya-sopimus siirtyi historiaan, maaliskuussa Suomi päätti hakea Euroopan yhteisön jäsenyyt-

tä ja toukokuussa teimme vuosisadan asekaupan uusimalla ilma-voimien hävittäjäkaluston amerikkalaisilla Horneteilla. Nämä kolme linjavalintaa syntyivät kolmen ja puolen kuukauden aikaikkunassa.

Isossa kuvassa kylmän sodan päättymisen ja neuvostoimpe-riumien hajoamisen mahdollistamat käännteet muodostavat pääte-pisteen ajanjaksolle, jolloin Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan hallitseva kysymys oli suhde Neuvostoliittoon. Samalla niistä tuli alkupiste kehitykselle, joka kolme vuosikymmentä myöhemmin, kylmän sodan raunioille rakennetun eurooppalaisen järjes-tyksen murtuessa, johti Suomen sotilaalliseen liittoutumiseen.

Suurten käännteiden hetket voi yleensä helposti tunnistaa. Mutta sen syvälinen ymmärtäminen, mikä sai mullistuksen aikaan ja mitä käännteestä seurasi vaatii sitä vastoin vuosia tai jopa vuosikymmeniä. Olen valinnut kiintopisteekseni vuoden 1992. Kuvaan ratkaisuja ja tunnelmia sellaisina, miltä ne sen hetken olosuhteissa näyttivät. Käytän vuotta 1992 samalla tähystyspaik-kana sekä taaksepäin kylmän sodan aikaan että tienä nykyhet-keen.

Keskityn kolmeen pääteemaan: ulko- ja turvallisuuspolitiik- kamme käännteisiin, Suomen talouden yhdeksänkymmentäluvun alun kriisiin sekä uuden Venäjän rakentamisen haasteisiin. Kaik-ki kolme kytkeytyvät muutenkin kuin ajallisesti toisiinsa. Niitä ei voi kunnolla ymmärtää tuntematta historiaa.

Nykyaikaiset tiedotusvälineet pitävät meidät kiitettävästi ajan tasalla siitä, mitä maailmassa juuri tällä hetkellä tapahtuu. Vali-tettavan usein se, mikä ajassa voitetaan, sisällössä hävitään. Kan-salaisten tietoisuus ja ymmärrys siitä, miten nykytilaan on tultu, näyttäisi olevan pikemminkin heikentymässä kuin vahvistumassa.

Vuodesta 1992 tuli monessa suhteessa käännekohta. Sodanjäl-keisissä olosuhteissa oli syntynyt rakenteita ja toimintamalleja, jotka olivat aikansa eläneet. Radikaalin muutoksen keskellä ne täytyi nopeasti korvata uusilla. Jotta tehtyjä valintoja voi kunnol-

la tulkita, täytyy tuntea silloin vallinneet olot, mutta myös vanhan ja väistyvän vaiheet.

Käyn kirjan alkupuolella laajasti läpi sodanjälkeisen ajan historiaa. Uskon sen auttavan lukijaa ymmärtämään paremmin yhdeksänkymmentäluvun alun murrosta. Siitä voi olla apua myös oman aikamme järjestyttävien tapahtumien tulkinnassa.

Matkan varrella kohtaamme aavekissoja.

AAVEKISSAT

Euroopan vaakunat ovat yleensä kotkia tai leijonia. Suomi sai oman leijonavaakunansa jo Ruotsin vallan aikana 1500-luvulla. Alkuperäisintä versiota voi käydä ihailemassa Tukholman lähellä, Uppsalan tuomiokirkossa, jossa Suomen leijona on ikuistettuna kuningas Kustaa Vaasan hautamuistomerkkiin.

Vuoden 1917 joulukuussa itsenäistynyt Suomi valitsi leijonan valtiolliseksi tunnukseksi. Sosialistijohtaja Otto Wille Kuusinen tosin pilkkasi hankkeen ajajia eduskunnassa ihmettelemällä, ”miten he olivat löytäneet sellaisen otuksen Suomen metsistä, jota siellä ei olekaan”.

Vuonna 1992 itsenäisen Suomen täyttäessä 75 vuotta leijona vihdoin löytyi, tai siltä se ainakin näytti. Enso-Gutzeitin 41-vuotias mikkeliläinen hankintamies Martti Auvinen lähti juhanuksen jälkeen työkomennukselle itärajan tuntumaan, Ruokolahdelle. Tiistaina 23. kesäkuuta, keskellä päivää, Auvinen näki läheisessä taimikossa jotain eriskummallista. Tottunut eränkävijä teki edessään tallustelevasta eläimestä tarkat havainnot: ”Sen etuosa oli massiivinen ja takaruumis oli sileän ruskean karvan peittävä. Komeus päättyi pitkään ohueen häntään.”

Keskusteltuaan yhtiön riistavastaavan kanssa ja yön asiaa pähkältyään Auvinen suunnisti paikalliselle poliisiasemalle ja teki ilmoituksen havainnostaan. Auvinen uskoi nähneensä naaras-

leijonan. Seuraavana päivänä paikallislehti *Ylä-Vuoksi* julkaisi tapauksesta etusivun jutun, joka levisi salamannopeasti kaikkii uutisvälineisiin. Vuoden suurin mediasirkus pyörähti käyntiin.

Viranomaiset ottivat tapauksen vakavasti. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen suurpetotutkija Erik S. Nyholm lähetettiin kiireesti Ruokolahdelle. Hän vakuuttui siitä, että Auvinen oli nähnyt joko leijonan tai tiikerin. Näköhavainnon perusteella Ruokolahdella tallusteli leijona. Nyholm lähetti raporttinsa maa- ja metsätalousministeriölle, joka päätti yhdessä ympäristöministeriön ja sisäministeriön kanssa käynnistää leijonanmetsästyksen.

Jahdin johtoon asetettiin suurpetotutkija Nyholm, joka sai avukseen joukon suurpetojen metsästyksen perehtyneitä rajamiehiä. Vähän myöhemmin Korkeasaaren eläintarhan intendentti Jukka Salo ja eläinlääkäri Harry Jalanka lähtivät Imatralle mukanaan teräshäkkejä ja nukutusvälineitä selvittääkseen mahdollisuuksia saada villipeto kiinni elävänä.

Ruokolahden leijonasta kehkeytyi varsinainen levikkieläin: jättiotsikoita uusista havainnoista, kiihkeää väittelyä pedon kohdalosta, nimikilpailuja, ministereiden lausuntoja sekä asiantuntijoiden viisaita neuvoja. Ylen TV-uutisten silloinen aluetoimittaja Marja Manninen on kertonut tehneensä leijonasta yli kolmekymmentä juttua. Uusia varmoja havaintoja ilmaantui koko ajan, eikä enää pelkästään itärajalta, vaan eri puolilta Suomea, ainakin Kristiinankaupungista, Hyrynsalmelta ja Karstulasta.

Seurasin pääministerinä Ruokolahden leijonan vaiheita pelkästään tiedotusvälineiden kautta. Ajan käytäntöjä kuvaa hyvin se, että en ainakaan muista joutuneeni kertaakaan vastaamaan leijonajahtia koskeviin kysymyksiin. Nykypäättäjien taitaisi olla vastaavassa tilanteessa täysin mahdotonta pysytellä hiljaa.

Lopulta vuoden 1992 kesän petojahdissa oli kyse aavekissasta. Tarkoitan tässä aavekissalla koko ilmiötä, en pelkästään luultua leijonaa. Syntyi kuviteltu tarina, joka alkoi elää omaa elämään-

sä. Se paisui havainnoista ja spekulatioista, jotka alkoivat tuntua uskottavilta.

Ruokolahden leijonahysteria oli sinänsä harmiton aavekissa. Kesän vaatimaton muu uutistarjonta synnytti sille tilaisuuden. Se mikä näytti todelta, alkoi muuttua todellisuudeksi. Suuri julkisuus pakotti viranomaiset liikkeelle tavalla, joka jälkikäteen näyttää lähinnä huvittavalta.

Erilaiset salaliittoteoriat edustavat vakavammin otettavaa aavekissan tyyppiä. Presidentti John F. Kennedyn murhan, syyskuun 11. päivän terrori-iskujen tai Estonian uppoamisen kaltaiset mieliä järkyttäneet tapahtumat luovat otollisen maaperän vaihtoehtoisille totuuksille. Ne eivät enää ole pelkkää viihdettä, vaan usein väline kyseenalaistaa yhteiskunnan instituutioita ja kylvää epäluottamusta niitä kohtaan.

Salaliittoteoriat saavat paljon huomiota, sillä ne tarjoavat ehetyttömmän maaperän spekulatiiviselle uutisoinnille. Yhdistyessään vaikutusvaltaansa kasvattaneeseen sosiaaliseen mediaan ne leviävät kulovalkean tavoin. Ilmiö on synnyttänyt vaarallisen poliittisen asean, jota vastaan on vaikea puolustautua. Totuus ei kenties pala tulella, mutta se voi hukkaa vaihtoehdoisen informaation tulvaan.

Etenkin epävarmuuden ja kriisien keskellä kynnys uskoa todoksi virheellisiä tai jopa valheellisia käsityksiä laskee. Ihmisten tajunta – etenkin epätoivoisten ja pettyneiden – on helppo lumota myyteillä. Kuuntelemme ja uskomme helposti kaikkea, joka löytää ulkopuolisen syyllisen vastoinkäymisiimme.

Lumetotuuksia on toki viljelty ennenkin, mutta nykyaikainen tiedonvälitys ja sosiaalinen media luovat niiden levittämiselle pelottavan tehokkaita ja vaikeasti torjuttavia välineitä. Saimme tästä tuoreen käytännön esimerkin, kun koronapandemian torjunta törmäsi yllättävään rokotevastaisuuteen. Se kumpusi ainakin osaksi salaliittoteorioista, joiden tueksi kelpasivat mitä mielikuvituksellisimmat väitteet.

Parhaan esimerkin aavekissan käytöstä sisäpolitiikassa tarjoaa Yhdysvaltain entinen presidentti Donald Trump. Hän ryhtyi jo vuoden 2016 voittamansa vaalitaistelun jälkeen viljelemään käsitystä väärennetyistä vaalituloksesta. Hän todisteli saaneensa maanvyöryvoiton valitsijoista, mutta todellisuudessa suuren enemmistön myös annetuista äänistä, jos Hillary Clintonin tuloksesta vähennettäisiin väärennetyt haamuäänet.

Trump näki hyvissä ajoin ennen vuoden 2020 vaaleja häviön mahdollisuuden. Niinpä hän ryhtyi lihottamaan aavekissaa ”ryöstetystä tuloksesta”. Jo puoli vuotta ennen äänestyspäivää hän alkoi järjestelmällisesti varoitella peukaloidusta vaalituloksesta. Mielipidetiedustelujen mukaan yli kolmannes amerikkalaisista uskoo yhä, että demokraattien Joe Biden voitti vaalivilpin ansiosta. Näin siitä huolimatta, että Trumpin kampanjan kymmenet valitukset ovat toinen toisensa jälkeen kaatuneet oikeusistuimissa.

Vaaralliseksi ilmiö muuttuu silloin, kun aavekissoja käytetään suunnitelmallisesti lietsomaan ennakkoluuloja ja vihaa tai vahingoittamaan toisia. Ukrainan sodan alla Venäjän johto rakensi oman propagandansa juuri näin. Juoni tuli yksityiskohtaisesti kerrotuksi presidentti Vladimir Putinin hyökkäyksen alla pitämässä kahdessa puheessa.

Venäjä haki oikeutusta sotatoimille todistelemalla, kuinka ”Kiovan natsimielinen hallinto” sortaa venäläisvähemmistöä, valmistautuu sotatoimiin Venäjää vastaan ja pyrkii kaiken lisäksi hankkimaan joukkotuhoaseita. Sen selän takana vaanii Nato ja ennen kaikkea Yhdysvallat, joka haluaa päästä eroon Venäjän kaltaisesta suuresta itsenäisestä maasta. Putin maalasi kansalaisilleen kuvan lännen vihamielisestä sotakoneistosta, joka liikkuu ja lähestyy.

Johtopäätös kaikesta oli, että Venäjän on pakko ryhtyä vastatoimiin oman turvallisuutensa varmistamiseksi. Sille ei jätetty muuta vaihtoehtoa puolustaa maataan ja kansalaisiaan kuin

hyökätä Ukraina. Kaiken lisäksi ukrainalaiset ja venäläiset ovat yksi kansa, riippumatta siitä mitä ukrainalaiset itse ajattelevat.

Presidentti Putinin kehitelemä aavekissa johti kohtalokkaaseen virhearvioon ukrainalaisten halusta ja kyvystä taistella itsenäisyytensä puolesta. Venäjän johto kuuli ja näki vain sen, mitä se halusi kuulla ja nähdä. Pitääkseen aavekissansa elossa Venäjä joutuu turvautumaan äärimmäisiin keinoihin estääkseen kansalaisiaan saamasta ja levittämästä vallanpitäjien asemaa horjuttavaa tietoa.

Valtioiden väliset ja niiden sisäiset taistelut vallasta ovat siirtyneet myös tiedon kentälle. Venäläiset puhuvat reflektiivisestä kontrollista. Sen avulla vastustaja yritetään saada tekemään haluttuja valintoja ilman, että kohde edes tietää olevansa ulkopuolisen vaikutuksen alaisena. Oppiin kuuluu strateginen harhautaminen eli maskirovka. Kun ymmärretään vastapuolen tapaajatella ja toimia, sille voidaan syöttää harhauttavia viestejä.

Mielikuvilla on valtava voima. Niitä on mahdollista luoda ja muokata. Niitä on toki aina käytetty, mutta nykyiset median välineet tekevät aavekissojen käytöstä tehokkaampaa. Mikä pulmallisinta, ne suosivat käyttäjänsä. Aavekissan luominen on monin verroin helpompaa kuin sen torjuminen.

Mutta on toki osattu ennenkin. Etenkin suuret poliittiset linjavalinnat ja niihin liittyvät kiistat ovat aina luoneet aavekissoille otollisen maaperän. Niihin ovat turvautuneet niin muutosten ajajat kuin niiden vastustajatkin.

Helmikuussa 2017 menehtynyt ruotsalainen kansanterveys-tutkija Hans Rosling jätti kirjallisen testamenttinsa, joka sai suomennettuna nimen *Faktojen maailma*. Siitä tuli myyntimenestys. Rosling todisti, että käsityksemme maailman tilasta on todellisuutta synkempi. Ihmisten tietoisuutta asioiden todellisesta tilasta hämärtää se, että pelolla ja draamahakuisuudella on mielisämme suurempi voima kuin tutkitulla tiedolla. Rosling todisti

vakuuttavilla esimerkeillä, miten huonosti olemme perillä niistä kiistattomista saavutuksista, joihin ihmiskunta on yltänyt.

Hans Roslingin pääsanoman varjoon jäi kirjan esittämä toinen haaste: miten voisimme edistää tosiasioihin perustuvan maailmankuvan levittämistä sekä taistella harhaluuloja ja suoranaista tietämättömyyttä vastaan. Uteliaisuuden herättäminen, koulutus ja valistus sekä tutkimuksen avulla tehtyjen johtopäätösten parempi hyödyntäminen kuuluivat *Faktojen maailman* suosituksiin.

Historian tuntemus on tehokas keino torjuttaessa aavekissoja ja mielikuvien valtaa. Digitaalisen median hallitseva laatukriteeri on nopeus: kuka pystyy ensimmäisenä kertomaan sen, mitä juuri tällä hetkellä tapahtuu. Enää sekään ei yksinään riitä. Markkina vaatii spekulatiota, synkimpienkin mahdollisten vaihtoehtojen esillepanoa. Asioiden ja ilmiöiden sijoittaminen historialliseen yhteyteensä ei kuulu nykyjulkisuuden valtteihin. Juuri siksi se on niin altis aavekissojen vaikutukselle.

Silti aavekissakin on tunnistettavissa. Sekin jättää jäljet.

I

TEHERANISTA PARIISIIN

Mutta puolueettomuuspolitiikka ei ole eikä tietenkään voikaan olla itsetarkoitus. Se ei ole päämäärä, vaan keino, jolla pyritään oman maan etujen kaikenpuoliseen edistämiseen. Näin ollen se perustuu kansakunnan omaan harkintaan etunäkökohtien vaatimuksista. Ja jos kävisi niin onnettomasti, että kansallinen etu ja puolueettomuus joutuisivat ristiriitaan keskenään – mitä itse pidän epätodennäköisenä – ei kansallinen etu tietenkään voisi väistyä.

Ote on Urho Kekkosen vuonna 1980 ilmestyneestä *Tamminiemi*-kirjasta, sen viimeiset rivit. Teosta pidetään ikääntyneen presidentin testamenttina, jonka taustakirjoittajina toimivat pitkän uran ulkoasiainministeriössä tehneet tohtorit Keijo Korhonen ja Juhani Suomi. Riippumatta siitä, millaisia epätodennäköisiä tilanteita Kekkosella itsellään tai hänen taustavoimillaan oli mielessään, kirjan loppupäätelmään kiteytyy pienen maan turvallisuuspolitiikan ydin.

Vuonna 2002 Kekkosen seuraaja, presidentti Mauno Koivisto antoi Moskovan radiolle haastattelun *Venäjän idea* -kirjastaan, jonka venäjänkielinen versio oli juuri ilmestynyt. Lopuksi venäläinen toimittaja halusi tietää, mikä presidentin mielestä on siten Suomen idea. Kansliapäällikkö Jaakko Kalelan mukaan Koivisto vastasi hetkeäkään epäröimättä yhdellä sanalla venäjäksi: ”Vyžit.” Suomeksi se tarkoittaa jäädä eloon, pysyä hengissä.

Urho Kekkosen *Tamminiemi*-kirjan viimeiset rivit ja Mauno Koiviston johtopäätös sanovat saman asian. Pieni kansakunta joutuu usein kamppailemaan ympäröivien olosuhteiden armoil-

la. Kyky lukea taivaan merkit ja tehdä niistä ajoissa oikeat johtopäätökset ratkaisee menestyksen, joskus jopa hengissä pysymisen.

Ymmärsin kirjoitustyöhön ryhtyessäni, että yhtä tärkeää kuin on kertoa vuoden 1992 ulko- ja turvallisuuspolitiikan tilannekuvasta ja päätöksistä, on kytkeä ne sodanjälkeisen ajan pitkään linjaan. Pöydälleni kasautui Suomen lähihistorian palapelin avainosia, mutta niiden todellinen merkitys avautuu vasta, kun ne sijoitetaan omalle paikalleen.

OLOSUHTEIDEN ANKARAT LAIT

Lennokkaimmat tulkitsijat näkevät Suomen vuoden 1992 alun kolme megaluokan valintaa – yya-sopimuksen hautaamisen, Euroopan yhteisön jäsenyyden hakemisen ja Hornet-hävittäjien oston – käänteenä, jolla revimme lopulta itsemme irti Neuvostoliittoa nöyristelevän, suomettuneen myötäilijän roolista. Idän jättiläisen kaaduttua uskaltauduimme vihdoin harppaamaan lännen leiriin, vapaiden kansakuntien joukkoon.

Tässä hengessä on tulkittu, että itse asiassa Suomen oikea menestystarina sai alkunsa vasta vuoden 1992 alussa, kun yya-sopimus allekirjoitettiin historiaan sekä pian sen jälkeen jätetystä EY-jäsenhakemuksesta. Koko edeltävän sodanjälkeisen ajan tämän tulkinnan kannattajat leimaavat rähmällään oloksi, ikään kuin asemamme olisi ollut riippuvainen vain suomalaisten päättäjien oman tahdon lujuudesta.

Yhdeksänkymmentäluvun alun pääministerinä olisi luonnollinen houkutus ajatella samoin. Kukapa ei haluaisi nähdä omaa aikakauttaan käänteenä pimeydestä valoon. Sillä tavallahan johtajat niin politiikassa kuin elinkeinoelämässäkkin hakevat oikeutusta tekemisilleen.

Opiskeluajoilta on jäänyt mieleen brittiläisen historioitsija Edward Carrin tulkinta historiantutkimuksesta menneisyyden ja nykyisyyden jatkuvana vuoropuheluna. Tuota vuoropuhelua eivät kuitenkaan käy pelkästään tutkijat, vaan me kaikki. Omiin käsityksiimme menneestä vaikuttaa tietenkin se, että tiedämme

lopputuloksen. Alamme helposti tulkita mennyttä tämän päivän todellisuudesta käsin.

Veikko Huovisen romaanissa *Havukka-ahon ajattelijä* itseopinut filosofi Konsta Pylkkänen analysoi viisauden lajeja. Kai-kista parhaimmaksi ja imelimmäksi hän arvioi jälkiviisauden: ”Siinä lajissa on ihminen viisaimmillaan ... Jälkiviisaan silmä on somassa paikassa, se kahtoo taaksepäin.”

Jälkiviisaudesta seuraa riski tulkita historiaa tavalla, joka pal-velee parhaiten oman aikamme henkeä ja tarkoitusperiä. Olem-me kaikki alttiita tälle houkutukselle.

Etenkin politiikassa tulkinnoilla menneestä on taipumus myötäillä kulloinkin vallassa olevien tahtoa. Diktaattorit me-nevät pisimmälle alistamalla historiankirjoituksen palvelemaan omaa vallankäyttöään. Neuvostojohtajat olivat tässä mestareita, eikä se ole vierasta nykyisen Venäjänkään johdolle.

Pyrkimys muokata käsityksiä menneisyydestä kuuluu myös demokraattisten johtajien taipumuksiin. Niin tekivät presiden-tit J. K. Paasikivi ja Urho Kekkonen hakiessaan oikeutusta sotien jälkeiselle uudelle idänpolitiikalle. Olosuhteiden ankaruus, jou-tuminen toimimaan henkensä hädässä, ei kelvannut selitykseksi, kun Paasikivi ja Kekkonen syylistivät aiempia poliittisia joh-tajia ajautumisesta sotaan sekä kohtalokkaasta liittoutumisesta Saksan kanssa.

Paasikivi ja Kekkonen tiesivät kyllä edeltäjiensä vaihtoehtojen ankaruuden, mutta eivät nähneet uusissa olosuhteissa tarkoituk-senmukaiseksi osoittaa sille ymmärtämystä. Nyt molemmat saa-vat maistaa omaa lääkettään. Tämän ajan yleinen tulkinta on, että Neuvostoliiton kylmän sodan aikainen vaikutus Suomen va-lintoihin oli liiallisella myöntyvyydellä itse aiheutettu. Todelli-suudessa Neuvostoliitto hankki valtakirjansa tavalla, johon suo-malaisilla ei ollut osaa eikä arpaa.

Kaikki sai alkunsa Teheranissa 1. päivänä joulukuuta vuonna 1943.

Jatkosodan päättäneen välirauhansopimuksen ehdot sinetöitiin ilman, että suomalaiset edes tiesivät mitä varallemme oli suunniteltu. Liittoutuneiden johtajat Ison-Britannian pääministeri Winston Churchill, Yhdysvaltain presidentti Franklin Roosevelt ja Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteeri Josif Stalin kokoontuivat Iranin pääkaupungissa Teheranissa marras-joulukuun vaihteessa 1943. Kolmen suuren konferenssi sai koodinimekseen Eureka. Suomen kielessä käytämme tätä kreikankielistä sanaa muodossa heureka eli ”olen löytänyt sen”.

Churchill, Roosevelt ja Stalin löysivät kokouksessaan yhteisen sävelen suursodan jatkamisen tavoista mutta myös sen rauhalle rakennettavan uuden poliittisen ja valtiollisen järjestyksen perusteista. Kolmikko loi käytännössä ensimmäiset piirustukset Euroopan tulevalle ideologiselle, poliittiselle, sotilaalliselle ja taloudelliselle kahtiajaolle. Se kesti lähes viisi vuosikymmentä aina marraskuuhun 1990 saakka.